

Michał Poszwa

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

RYZIKO PODATKOWE JAKO KRYTERIUM WYBORU FORMY OPODATKOWANIA DOCHODU

1. Wstęp

Wpływ podatku oraz systemu podatkowego na podatników, w tym na przedsiębiorstwo, przejawia się koniecznością ponoszenia przez nich wydatków oraz istnieniem ryzyka podatkowego. Oddziaływanie podatku jako określonej konstrukcji prawnej i ekonomicznej oraz oddziaływanie systemu podatkowego ma charakter zarówno ekonomiczny, jak i pozaekonomiczny. Oddziaływanie ekonomiczne związane jest z koniecznością ponoszenia przez podatnika (przedsiębiorstwo) określonych wydatków związanych z zapłatą podatku i „obsługą” tej zapłaty. Oddziaływanie pozaekonomiczne polega na tworzeniu przez podatki i system podatkowy warunków do prowadzenia działalności gospodarczej. Przy tym otoczenie podatkowe jest traktowane jako element pogarszający te warunki w mniejszym lub większym stopniu, co przejawia się w występowaniu ryzyka podatkowego.

Decyzje podatnika zmierzające do minimalizacji obciążenia podatkowego podejmowane są w znacznym stopniu z uwzględnieniem ryzyka podatkowego. Ryzyko podatkowe jest istotnym czynnikiem, brany pod uwagę przy rozpatrywaniu korzyści z zastosowania instrumentów podatkowych. Jedną z podstawowych decyzji podatkowych determinowanych ryzykiem jest wybór sposobu opodatkowania wyniku finansowego.

2. Ryzyko podatkowe w zarządzaniu podatkami

Ryzyko i niepewność są na stałe związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, co powoduje odpowiednie reakcje zarządzających [1, s. 96]. Dotyczą one również

opodatkowania. Istotą ryzyka podatkowego jest brak pewności co do konsekwencji podatkowych zrealizowanych, bieżących lub przyszłych operacji gospodarczych. Ryzyko podatkowe wynika z działań podejmowanych w otoczeniu podatkowym oraz w przedsiębiorstwie, a także z zaniechań w sferze regulacji oraz decyzji podmiotu. Ryzyko podatkowe jest związane z zaniżaniem kwot należnych fiskusowi, a co za tym idzie, z istnieniem groźby kar, bądź z niewykorzystanymi możliwościami podatkowymi, na jakie pozwalają przepisy [2, s. 14].

Skutkiem ryzyka podatkowego jest występowanie niepożądanych konsekwencji o charakterze finansowym i niefinansowym. Negatywne następstwa finansowe polegają na konieczności ponoszenia wydatków na zarządzanie ryzykiem, konieczności dokonania dodatkowych wydatków z tytułu dopłat podatku i sankcji oraz na utracie możliwych oszczędności podatkowych. Następstwa niefinansowe związane są z zagrożeniem dla kontynuacji działalności, z możliwością utraty reputacji (a także utraty uprawnień, przywilejów lub zdolności kredytowej) oraz wystąpienia sankcji karnych (z pozbawieniem wolności włącznie). Ryzyko podatkowe jest częścią ryzyka gospodarczego ponoszonego przez przedsiębiorstwo, co oznacza, że jego skutki obciążają majątek podmiotu. Jednak ryzyko podatkowe może dotyczyć nie tylko przedsiębiorstwa, ale bezpośrednio zarządzających, którzy ponoszą odpowiedzialność za decyzje podatkowe (np. za przygotowanie, na żądanie organu podatkowego, dokumentacji dotyczącej cen transferowych).

Znaczenie ryzyka podatkowego wynika z tego, że istotną wartością w prowadzeniu działalności gospodarczej jest pewność co do występowania obowiązku podatkowego oraz wysokości zobowiązania podatkowego. Pewność obowiązku i jego skali stanowi wręcz warunek oczekiwania kontynuacji działalności oraz oceny skutków ekonomicznych podejmowanych decyzji.

Ryzyko podatkowe stanowi część ryzyka działalności przedsiębiorstwa. Na podstawie źródeł ryzyka podatkowego można wskazać jego części składowe. Podstawowe znaczenie ma wyodrębnienie ryzyka ze względu na etapy powstawania i realizacji zobowiązań podatkowych. Na tej podstawie wyróżnia się ryzyko identyfikacji obowiązku podatkowego oraz ryzyko określenia zobowiązania podatkowego. Pierwsze z wymienionych rodzajów ryzyka dotyczy poprawności ustalenia obowiązku podatkowego, a więc ustalenia czy podatek powinien być w ogóle stosowany w danej sytuacji, jeżeli tak, to w którym momencie. Drugi rodzaj ryzyka związany jest z niepewnością co do właściwego ustalenia kwoty zobowiązania podatkowego.

Ze względu na charakter przyczyny powstania ryzyka można wyodrębnić ryzyko powstające poza przedsiębiorstwem i ryzyko zależne od działań podmiotu. Biorąc pod uwagę rodzaj przyczyny powstania ryzyka zależnego od działań podmiotu, można wyodrębnić ryzyko zaniechania, ryzyko popełnienia błędu oraz ryzyko zarządzania podatkami. Obowiązek podatkowy może bowiem nie być w ogóle zidentyfikowany lub błąd może polegać na nieprawidłowym ustaleniu momentu powstania obowiązku podatkowego. Może ponadto nastąpić zaniechanie dokonania rozliczenia (złożenia deklaracji)

albo błąd w ustaleniu wysokości zobowiązania podatkowego. Ryzyko zarządzania podatkami polega na faktycznie wyższym opodatkowaniu operacji gospodarczych niż opodatkowanie możliwe, na skutek zaniechania zarządzania podatkami lub podjęcia błędnych decyzji podatkowych. Ryzyko podatkowe można też rozpatrywać z punktu widzenia skutków. Na tej podstawie wyodrębnia się ryzyko dopłaty podatku, ryzyko sankcji finansowej, ryzyko utraty korzyści, ryzyko utraty reputacji, ryzyko podwójnego opodatkowania, ryzyko zmniejszenia opłacalności i konkurencyjności, ryzyko utraty płynności finansowej itp.

Racjonalnie działający podmiot dąży do ograniczenia ryzyka podatkowego, a także wydatków podatkowych, które określają ciężar podatkowy ponoszony przez podmiot. Rozwój otoczenia podatkowego oraz sposób jego funkcjonowania stwarza potrzebę zorganizowanej reakcji na opodatkowanie. Kształt tej reakcji, będący treścią zarządzania podatkami, uwarunkowany jest wnioskami wynikającymi z analizy oddziaływania podatku i innych obciążeń, a także całego systemu podatkowego na przedsiębiorstwo. Cel podatkowy przedsiębiorstwa obejmuje więc z jednej strony dążenie do eliminacji lub co najmniej minimalizacji ryzyka podatkowego oraz z drugiej strony minimalizacji ciężaru podatkowego.

Istotą zarządzania podatkami jest wpływanie na ryzyko podatkowe przedsiębiorstwa oraz na wydatki podatkowe. Zarządzanie podatkami polega zatem na oddziaływaniu na ryzyko podatkowe, sterowaniu wydatkami podatkowymi oraz na koordynacji dążenia do ograniczenia ryzyka i wydatków. Zarządzanie ryzykiem podatkowym oznacza podejmowanie działań zmierzających do zapewnienia prawidłowej realizacji obowiązków podatkowych i sprawozdawczych z uwzględnieniem strategicznych celów przedsiębiorstwa w zakresie kontynuacji działalności, kształtowania reputacji oraz minimalizacji obciążeń podatkowych. Minimalizacja wydatków podatkowych polega na wykorzystaniu możliwości wyboru w zakresie sposobu prowadzenia działalności oraz sposobu rozliczania podatkowego operacji gospodarczych. Koordynacja celów podatkowych polega na poszukiwaniu równowagi między dążeniem do ograniczania ryzyka i wydatków podatkowych. Ograniczanie ryzyka oznacza bowiem dążenie do eliminacji zagrożeń ze strony otoczenia podatkowego oraz dążenie do wykorzystania szans minimalizacji obciążenia podatkowego. Wykorzystanie możliwości minimalizacji wydatków podatkowych powinno uwzględniać wzrost ryzyka podatkowego.

Punktem wyjścia dla zarządzania i podstawowym celem podatkowym jest eliminacja zagrożenia kontynuacji działalności ze strony otoczenia podatkowego. Odbywa się to przede wszystkim poprzez udostępnienie odpowiednich zasobów i sprawne organizowanie procesów wewnętrznych przedsiębiorstwa, tak aby sprostać wymogom formalnym wynikającym z norm prawnych. Z drugiej strony konieczne jest identyfikowanie zmian przepisów i reagowanie na te z nich, które mogą prowadzić do spadku rentowności lub konkurencyjności, szczególnie w kontekście liberalizacji wymiany międzynarodowej, harmonizacji podatków i wzrostu konkurencji podatkowej. Zapewnienie warunków do prawidłowej realizacji obowiązków podatkowych oraz kontynuacji działalności stanowi zadanie naczelnego kierownictwa podmiotu.

3. Zakres i kryteria wyboru formy podatku dochodowego

Wynik finansowy z działalności gospodarczej może być opodatkowany w różny sposób. W polskim systemie podatkowym funkcjonuje sześć różnych form podatku dochodowego. Wynik przedsiębiorstwa może być obciążony liniowym podatkiem dochodowym od osób prawnych, progresywnym podatkiem od osób fizycznych, liniowym podatkiem od osób fizycznych, ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych, kartą podatkową lub podatkiem tonażowym. Prawo podatnika do zastosowania określonego podatku jest determinowane formą prawną, przedmiotem i skalą działalności, możliwość zaś wyboru zależy dodatkowo od innych niż podatkowe uwarunkowań działalności. Cel podatkowy przedsiębiorstwa ma bowiem charakter uzupełniający, tzn. jest realizowany z uwzględnieniem celu głównego. Osiągnięcie celów podatkowych nie powinno ograniczać dążenia do innych celów przedsiębiorstwa. Na przykład dążenie do zmniejszenia obciążenia podatkowego poprzez zastosowanie spółki jawnej, a w konsekwencji podatku liniowego od osób fizycznych może pozostawać w sprzeczności z innymi celami podmiotu, które mogą być osiągnięte z wykorzystaniem formy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, co skutkuje wyższym obciążeniem podatkowym.

Dla podatnika podejmującego decyzję o wyborze formy podatku zasadnicze znaczenie ma zatem ustalenie, co decyduje o opłacalności poszczególnych podatków i w jaki sposób należy prowadzić analizę podatkową w celu ustalenia podatku potencjalnie najniższego. Wysokość podatku zdeterminowana jest wykazywanymi przychodami, kosztami, odliczeniami od podstawy opodatkowania oraz od podatku, a także stawkami podatkowymi. Analizując płatności podatkowe, należy zatem uwzględnić przewidywaną sytuację ekonomiczną przedsiębiorstwa (przychody, koszty, inwestycje), możliwe sposoby jej podatkowego ujęcia (wykazywanie przychodów i kosztów), możliwe do zastosowania odliczenia podatkowe. Istotna jest również sytuacja osobista podatnika, w tym przede wszystkim zakres obowiązków w zakresie składek ubezpieczeniowych, uzyskiwanie dochodów poza działalnością gospodarczą, prawo do stosowania ulg podatkowych, w tym w ramach praw nabytych, oraz prawo do wspólnego rozliczenia z małżonkiem lub z dziećmi. Wysokość podatku zależy więc ostatecznie od indywidualnej sytuacji przedsiębiorstwa jak i samego podatnika.

Analiza wysokości podatku powinna być dokonywana w zasadzie w perspektywie jednego roku. Dotyczy to przede wszystkim wyboru formy podatku od osób fizycznych. Podatki mogą być bowiem swobodnie wybierane, z uwzględnieniem przepisowych ograniczeń, na kolejne lata podatkowe. Podatnicy powinni ustalać, który z podatków będzie najniższy w danym roku podatkowym. Rozpatrywanie opłacalności podatku w dłuższym okresie jest obarczone znacznym ryzykiem zarówno prognozowania przychodów i kosztów, jak i zmiany przepisów podatkowych. Jednak w dłuższym horyzoncie czasowym powinien być rozstrzygany wybór między podatkiem od osób prawnych a podatkiem od osób fizycznych. Wynika to z faktu, że wybór ten dotyczy nie tylko formy podatku, ale również formy prawnej prowadzenia działalności. Formy podatku docho-

dowego płaconego przez osoby fizyczne powinny być więc wybierane z założeniem ich optymalizacji w danym roku podatkowym. Zmiana podatku płaconego przez osoby fizyczne nie wymaga ponoszenia znaczących dodatkowych kosztów. Natomiast rachunek opłacalności podatku od osób prawnych jako alternatywy dla podatku od osób fizycznych powinien uwzględniać wysokość płatności podatkowych i ewentualne koszty założenia, stosowania i przekształcenia osoby prawnej.

Wybór optymalnej formy podatku od wyniku finansowego powinien być dokonywany na podstawie ustalonych kryteriów. Podatek uznany za korzystny powinien spełniać określone warunki. Za optymalny można uznać podatek zerowy, z ograniczonymi obowiązkami formalnymi i nie powodujący ryzyka podatkowego.

Wybór najkorzystniejszej formy podatku dochodowego od przedsiębiorcy powinien być dokonywany na podstawie następujących kryteriów:

- 1) przewidywane kwoty podatku do zapłaty,
- 2) koszty prowadzenia ewidencji i rozliczeń,
- 3) możliwość wpływania na obciążenie podatkowe,
- 4) ryzyko podatkowe powodowane przez podatek.

Podatek jest tym korzystniejszy, im niższe są wydatki podatkowe (koszty ewidencji i rozliczeń oraz kwoty podatku do zapłaty), im mniejsze ryzyko podatkowe oraz im większy wpływ podatnika na obciążenie podatkowe [3, s. 76]. Poszczególne konstrukcje podatkowe stanowią najczęściej kombinację korzyści i niekorzyści, których ocena musi być dokonana przez przedsiębiorcę.

Powyższe kryteria wyboru optymalnej formy podatku dochodowego od wyniku finansowego stanowią podstawę podejmowania decyzji przez podatnika. Decyzje o formie podatku podejmowane są zarówno na podstawie przesłanek ekonomicznych (koszty ewidencji, płatności podatkowe), które mogą być kwantyfikowane, jak i pozaekonomicznych (ryzyko podatkowe, elastyczność podatku), których ujęcie wartościowe jest bardzo trudne lub wręcz niemożliwe. W analizie podatkowej opartej na rachunku ekonomicznym uwzględnia się jedynie te kryteria wyboru, które mogą być wyrażone wartościowo. Kryterium wyboru będzie więc przede wszystkim przewidywana kwota podatku do zapłaty, a następnie koszty prowadzenia ewidencji i rozliczeń. Ostateczny wybór musi jednak zawsze uwzględniać ryzyko podatkowe przedsiębiorcy.

4. Ryzyko poszczególnych form podatku dochodowego

Istotnym kryterium oceny podatku jest ryzyko podatkowe. Pewność podatku dotycząca przewidywalności zakresu obowiązku podatkowego oraz wysokości zobowiązania stanowi dla podatnika określoną wartość. Podatnik oczekuje konkretyzacji obowiązku podatkowego (a więc rozstrzygnięcia, czy podatek powinien być w ogóle płacony i w którym momencie) oraz konkretyzacji zobowiązania podatkowego (a więc

ustalenia, jaka jest kwota podatku). Przekonanie podatnika o prawidłowości postępowania pozwala na planowanie działalności oraz na unikanie sankcji karno-skarbowych.

Ryzyko podatkowe jest uwarunkowane sposobem ustalania podatku, zakresem dostępnych ulg i odliczeń oraz formą ewidencji. Z punktu widzenia tych czynników najmniej ryzykowną formą podatku jest karta podatkowa, następnie ryczałt ewidencjonowany, a najbardziej ryzykowny jest podatek ogólny, rozliczany na podstawie ewidencji księgowej. Przy tym trudno jest rozstrzygać o różnicach między podatkiem od osób fizycznych i prawnych. Wydaje się jednak, że źródłem dodatkowego ryzyka u osób fizycznych jest w określonych sytuacjach brak wyraźnego rozdziału między majątkiem podmiotu a majątkiem prywatnym właściciela.

W podatku dochodowym od osób prawnych ryzyko podatkowe jest związane z ustalaniem dochodu oraz z zarządzaniem podatkami. Ustalanie dochodu stwarza relatywnie duże możliwości wpływania na jego wysokość oraz na moment wykazania. Odbywa się to poprzez sterowanie realizacją działalności oraz rozliczanie przychodów i kosztów. Podatek charakteryzuje się znaczną elastycznością, jednak wiąże się to z dodatkowym ryzykiem podatkowym. Wysokość dochodu zależy od podatkowych przychodów i kosztów, których identyfikacja i wycena często nie są określone jednoznacznie. Źródłem ryzyka podatkowego są przychody, których wycena podatkowa może być wyższa od księgowej. Podobnie koszty podatkowe mogą być, zdaniem organów podatkowych, niższe od kosztów księgowych. Ryzyko podatkowe może być zwiększone przez działania podatnika zmierzające do minimalizacji ciężaru podatkowego. Na przykład organy podatkowe mogą kwestionować rozliczenia kosztów, zmierzające do zmniejszenia podatku. Poważnym źródłem ryzyka podatkowego jest również stosowanie cen transferowych między podmiotami powiązanymi. Organy podatkowe mają stosunkowo dużą swobodę w ocenie poziomu cen transferowych oraz mogą żądać dodatkowej dokumentacji pod groźbą zapłaty wyższego podatku (według stawki 50%).

Ryzyko związane z ustalaniem dochodu oraz optymalizacja opodatkowania dotyczą również podatków progresywnego i liniowego od osób fizycznych. Źródłem dodatkowego ryzyka u osób fizycznych opodatkowanych na zasadach ogólnych jest specyfika prawno-organizacyjna. Polega ona na braku wyraźnego oddzielenia majątku osobistego podatnika od majątku przedsiębiorstwa. Powoduje to dodatkowe kontrowersje przy kwalifikowaniu kosztów uzyskania przychodów [4, s. 174]. Organy podatkowe nie pozwalają zaliczyć do kosztów, często w sposób arbitralny, pewnych wydatków, które, ich zdaniem, mają charakter częściowo lub całkowicie osobisty. Podejrzenie wykorzystywania majątku przedsiębiorstwa na potrzeby osobiste właściciela jest niewątpliwie dodatkowym ryzykiem dotyczącym w szczególności osób fizycznych.

W przypadku uproszczonych form podatku dochodowego ryzyko podatkowe jest ograniczone. Wynika to z prostoty podatków w zakresie ewidencji i rozliczeń. Dotyczy to zwłaszcza podatku tonażowego i karty podatkowej. Jeżeli podatnik określił prawidłowo zakres działalności i liczbę pracowników, wówczas nie jest możliwe kwestionowanie wysokości podatku przez organy podatkowe. Inaczej jest w przypadku ryczałtu

ewidencjonowanego, gdzie podatnik deklaruje osiągnięte przychody, a ich wysokość może być kwestionowana. Ryzyko kwestionowania przez organy podatkowe wykazywanych przychodów jest istotną wadą ryczału ewidencjonowanego. Wykazane przychody mogą być uznane za zaniżone, jeżeli nie występuje korelacja między nimi a zakupami materiałów i towarów. Korelacja taka może być łatwo ustalona w działalności handlowej. Zazwyczaj szczególnie trudno ją ustalić w działalności usługowej. Ponadto „właściwy” stopień korelacji zakupów i przychodów nie może być ustalony obiektywnie, ale powinien uwzględniać indywidualną sytuację podatnika oraz specyfikę prowadzonych operacji gospodarczych. Trudności w ustaleniu właściwego związku między przychodami a zakupami mogą prowadzić do konfliktu z organami podatkowymi.

Ryzyko podatkowe związane jest jednak nie tylko z właściwością konstrukcji podatku, ale również z indywidualną sytuacją podatnika i zakresem zarządzania podatkami. Skomplikowanie przedmiotowe i organizacyjne działalności zwiększa ryzyko podatkowe. Na przykład zróżnicowanie produktów i jednostek organizacyjnych wymusza konieczność rozliczania kosztów, co może budzić wątpliwości w aspekcie podatku. Podobnie dążenie do minimalizacji podatku wzmaga ryzyko kwestionowania rozliczeń przez organy podatkowe. Ryzyko podatkowe jest więc kształtowane ostatecznie zarówno poza przedsiębiorstwem, jak i przez samego podatnika.

Oddzielnym problemem jest ryzyko ekonomiczne podatku, polegające na niebezpieczeństwie wysokiego lub nadmiernego opodatkowania. Na przykład oczekiwanie wysokiej rentowności sprzedaży powoduje wybór ryczału ewidencjonowanego. Jednak rzeczywista rentowność realizowana w ciągu roku może być na tyle niska, że efektywne opodatkowanie będzie bardzo wysokie. Znaczenie problemu ryzyka podatkowego wynika z jego niewymierności i konieczności rozstrzygnięcia przez podatnika dylematu minimalizacji ryzyka i minimalizacji płatności podatku. Najczęściej bowiem z możliwością obniżenia podatku wiąże się wyższe ryzyko podatkowe.

5. Zakończenie

Poszczególne formy podatku dochodowego od wyników przedsiębiorstwa różnią się nie tylko konstrukcją, ale również zakresem ryzyka podatkowego. Przy tym analizowane ryzyko podatkowe wynika zarówno ze stosowanej techniki podatkowej, jak i z podejmowania działań optymalizacyjnych w ramach zarządzania podatkami. Charakterystyczne jest relatywnie niskie ryzyko w przypadku podatków ryczałtowych. Wynika to po pierwsze z bardzo prostego rachunku ustalania podatku oraz po drugie z ograniczonych możliwości sterowania wysokością obciążenia o charakterze ryczałtowym. Ryczałty mogą więc być szczególnie przydatne w dążeniu do ograniczania ryzyka podatkowego przez małe podmioty gospodarcze.

Podatki ustalane na zasadach ogólnych, a więc na podstawie dochodu, charakteryzują się relatywnie wysokim ryzykiem. Ryzyko podatkowe wynika tutaj przede wszyst-

kim ze stosowania założonych technik podatkowych w rachunku dochodu. Paradoxem jest, że prowadzenie bardziej szczegółowych ewidencji prowadzi do dodatkowych wątpliwości w identyfikacji przychodów i kosztów podatkowych, a więc wiąże się z wyższym ryzykiem podatnika. Ponadto wysokie ryzyko stosowania zasad ogólnych podatku dochodowego wynika z jego znacznej elastyczności i podejmowania działań optymalizacyjnych, zmierzających do minimalizacji ciężaru podatkowego.

Literatura

- [1] Kaczmarek T.T., *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem*, Difin, Warszawa 2006.
- [2] Kosakowska K., *Oznaczaj punkty, likwiduj błędy*, „Puls Biznesu” 2005, nr 199.
- [3] Poszwa M., *Zarządzanie podatkami w małej i średniej firmie*, C.H.Beck, Warszawa 2007.
- [4] *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, red. H. Litwińczuk, ABC, Warszawa 2006.

CONSEQUENCE OF TAX RISK IN CHOICE INCOME TAXATION

Summary

In Polish law there are different rules of incomes taxation of personal partnership and capital companies. Different status is very controversial. It is necessary to include tax risk in tax management. There is a problem of different importance of risk in income taxes which appears whether the different charging of both kinds of companies disturbs in the wide range the rules of a competition. The final decision about the form of incomes taxation is very risky.